

Harput’lu Ömer Avni Efendi ve “Kavaid-i Lisan-i Kurdî”

[ziman](#) 10/12/2016

Ünlü Kürt şairi ve yazarı Ehmedê Xanî’ nin 17. yüzyılda çocuklar için hazırladığı Kürtçe-Arapça Sözlük’ten (Nûbar) bu yana Kürt dilinin birçok sözlüğü ve grameri yayımlandı. Bunlar arasında, İtalyan M. Garzoni’nin 1787’de yayımladığı “Kürt Dilinin Grameri ve Sözlüğü”nün kuşkusuz Kürdoloji biliminde özgün bir yeri vardır.

18. Yüzyıldan başlayarak gerek yurt dışında, gerekse yurt içinde Kürt dilinin alfabesi, grameri ve sözlüğü türünden çeşitli eserler basılmış olduğu halde, bugün bunların en azından bir bölümü elde bulunmamaktadır. Kürdoloji alanında uygulanan yasaklar dolayısıyla, bunlar çoğu yitip gitmiş ya da kitaplıkların tozlu raflarında günyüzüne çıkarılmayı beklemektedirler.

Bunlardan birini, Kürt dilcisi Halil Hayali Bey’in, daha önce Ziya Gökalp’le birlikte hazırladığı, ancak onun imha etmesinden sonra, yeniden hazırlayıp 1909’da İstanbul’da yayımladığı “Elifbayê Kurmancî”sinin tıpkıbasımını ilk kez Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde bulup Kürdoloji Belgeleri adlı eserimizde yayımlamıştık.(1)

Oysa, aynı dilbilimcinin Kürt Dilinin Sarf û Nahvi’ni ve Kamus’unu yani Kürt Dilinin Gramerini ve Sözlüğünü de hazırladığı biliniyor. Üstelik, özellikle sözkonusu Gramer’in yayımlanmış olduğu, dönemin Kürt periyotlarından birçoğunda da yer alıyor. Buna rağmen, bu eserlere henüz ulaşılabilmiş değil.

Birkaç yıl önce, Ankara’daki bir kitap ve nadir eser müzayedesinde, Kürtçe fiillerin tüm zamanlarda çekimlerini ve Türkçe karşılıklarını kapsayan Osmanlı harfli bir tabelasının İstanbul’dan bir sahafa satıldığını öğrendik.(2)

Şimdi tanıtmaya çalışacağımız, Harput’lu Ömer Avni Efendi’nin *Kavâid-i Lisân-ı Kurdî* adlı Kürt Dilinin Grameri’ne ilişkin eseri de, henüz ulaşılmayan bu türden nadir eserlerden biridir.

Bu eserin ismine, ilk kez Musa Anter’in bir yazısında ve anılarında rastlıyoruz. Musa Anter, 1914’te yayımlanan Kürt dergisi Yekbûn üzerine bir yazısında(3); Elazığ’da yayımlanan Kavaid-i Lisan-ı Kurdî adlı bir dilbilgisi kitabından söz eder, ancak kitap hakkında daha fazla bilgi vermez. M. Malmisanj ise, bir yazısında yalnızca bu bilgi notunu düşmekle yetinir.(4)

Henüz aslına ulaşamadığımız bu önemli esere ilişkin en ayrıntılı bilgiyi, Sadık Albayrak’ın Son Devir Osmanlı Uleması adlı eserinde buluyoruz.(5) Bu nedenle, şimdilik Başbakanlık Devlet Arşivleri’nde bulduğumuz, Ömer Avni Efendi’nin özgeçmişine ilişkin bir belge ile yukarda anılan eserde verilen bilgilerle yetinmek durumunda kalıyoruz.(6)

Harput’lu Ömer Avni Efendi Kimdir?

Meydancıkhoğlu El- Hac Osman Ağa’nın oğlu olan Ömer Avni Efendi, Mayıs- 1281’de (Mayıs-1865) El-Aziz Harput kazasına bağlı Alacamescid mahallesinde doğmuştur. 1299/1883’te Harput Rüştüyesi’ni pekiyi dereceyle bitirmiş ve medrese eğitimine taşrada ve İstanbul’da devam ederek diploma almıştır. Kürtçe dışında Türkçe, Arapça ve Farsça bilirdi.

1318/1902'de taşraya gönderilen öğretmenler arasında, Edirne Müderrisliği'nde görevlendirilir. Bu aşamada hazırladığı Kavaid-i Lisan-ı Kürdi'yi (Kürt Dilinin Grameri), 1328/1912'de Elaziz'de Hurşid Efendi Matbaası'nda 48 sayfalık bir kitapçık olarak bastırır.

27 Yaşında, Eylül-1308/1892'de Dersim sancağı Çarsancak Rüştüyesi öğretmenliğine vekil olarak atanır. Mayıs-1309/ 1893'te aslının gelmesiyle öğretmen vekilliğinden ayrılır. 23 gün açıkta kaldıktan sonra Dersim'e bağlı Peh kazası İlkokul öğretmenliğine atanır: Haziran-1309/1893.

1310/ 1894'te sınavla ve terfi ederek Arapgir kazası Rüştüye Mektebi (Ortaokul) öğretmenliğine atanır. Ardından maaşının azaltılması üzerine yaptığı başvuruda, terfi için istifa etmesi ve İstanbul'a gelmesi emrolunur. Bunun üzerine İstanbul'a gidip, bir yıl kadar medreselerde ve camilerde dersle meşgul olup, 1318/1902'de Harput kazasına müderris (öğretmen) tayin edilir. Bu sırada, Mamüretülaziz (Elazığ) Askeri Rüştüyesi Mektebi Kavaid-i Osmani Muallimliği'ne atanır. Bu görevi sürdürürken, 1325/ 1909'da Mamuretülaziz Vilayet Müderrisliği'ne atanır. Sözkonusu eseri, yani Kavaid-i Lisan-ı Kürdi' yi bu aşamada yayımlar.

Kavâid-i Lisân-ı Kürdî'nin Önemi

Hürriyet gazetesinde kendisiyle yapılan bir söyleşide, eserin önemine özellikle vurgu yapan Sadık Albayrak; bu özelliğinden ötürü eserin önsözüne ve tavsiye yazısına da yer veriyor. (7) Ağır bir Osmanlıca ile yazılan ve ilginç bir yaklaşımla yazılan bu bölümü mümkün olduğunca günümüz Türkçesine uyarlayarak veriyoruz:

Önsöz: Kürt dili; Arapça, Farsça ve Kürtçe olarak üç dilden oluşmakla, bu Broşürün eğitim ve öğretimde yayılmasıyla, Kürt çocukları Türk dilini öğrenecekleri gibi, Türk çocuklarının da Kürt diline vakıf olacakları beklenmektedir. Uyarı/ Hatırlatma: Bu dilde kullanılan Arapça, Farsça harflerden fazla iki harf görülür ki, biri (qaf) ile (kâf) sesleri arasındadır. İncelendiğinde, bunun Arapça (kâf)a yakın olduğu görülür. İkincisi (vav) ile (fâ) sesleri arasında bir harftir ki, buna işaret olarak (vav) üzerine nokta konulmuştur.

Değerli Üstad Abdülhamid Efendi'nin Oğlu Büyük ve Saygın Edebiyatçı Kemaleddin Efendi'nin Edebi Sunu Yazısı: Allah'ın yüce kitabı buyurmaktadır ki; çeşitli milliyetlere ve binlerce dile bölünmüş olan insanlardan herbir kesimin; ancak dinsel, dünyasal her türlü ilerlemenin esası demek olan dile ettiği hizmet nispetinde eğitim ve uygarlık âleminde mesafe alacağı şüphesizdir.

Şu halde, aydınlanma ocakları ve sınırsız ilerlemenin kaynağı olan Sultan'ın ülkesinin her bölümünde parıldayan eğitimim şimşekleriyle Kürdistan âlemini de gereği gibi aydınlatacağı; soyut şehirlilerinkinden farklı bir dil kullanan ve bir bölümü göçer olarak yaşayan Kürtler ve aşiretler, genellikle eğitimden yoksun oldukları halde, başka dilleri de bilmediklerinden istenen düzeye yetişememekle birlikte, adeta yüzyılın uygarlık emri olduğu halde, her nedense Kürt dilinin şimdiye kadar hiç kimse tarafından diğer diller gibi kuralları ortaya konmamıştı (grameri yazılmamıştı).

İşte bu defa, alanında önemli bir eğitim gören değerli eğitimci, Arapgir Rüştüyesi öğretmeni Ömer Avni Efendi, bu gerçeği görerek, esasen kendisi de Kürt olduğu için, yine (Hemcinsi çeker birbirinin gayretini/ Zahm-ı miraza vurur sûzın anınçün merhem) hikmetli sözünde öngörüldüğü üzere, Sultan'a bağlı memleketlerde Kürtler'in yaşadığı yerlerin ilkokullarında ders programlarına alınması düşüncesiyle, Kavaid-i Lisan-ı Kürdi (Kürt Dilinin Grameri) konusunda ilk defa özel bir broşür hazırlamıştır.

Bu nedenle, Anadolu yönünde dil konusunda gençliği eğitmek amacıyla hazırlanan bu bağımsız ve özgün kitapçığın, eğitim ve aydınlanma konusunda büyük bir arzu besleyen Kürt insanında büyük bir memnunluk yaratacağına ve eğitimine önemli bir katkı sunacağına olan inancım, yazarını kutluyorum. 25 Eylül 1317/1901. Muhammed Kemaleddin Harputî.

Bu girişten sonra, eser "Emsile-i Muhtelif" (Çeşitli Örnekler) başlığıyla asıl konuya girmekte ve Kürt dilinin çeşitli zamanlardaki fiil çekimleriyle devam etmektedir.

Mehmet BAYRAK- navkurd.net

Kaynaklar

- 1- Mehmet Bayrak: Kürdoloji Belgeleri-I, Özge yay. Ank. 1994,s. 491-505
- 2- Halil Bilgöl adlı bu sahaf nezdindeki dolaylı girişimizden ne yazık ki bir sonuç alamadık.
- 3- Musa Anter: „Yekbun: 1914'te Çıkan Dergi“, Doğu dergisi, İst. Sayı:1/ 1969,s. 29
- 4- Mehmet Malmisanlı: „Osmanlı Döneminde Yazılan Kürtçe Eserler Üzerine“, Tarih ve Toplum, Sayı:54/ 1988,s.61
- 5- Sadık Albayrak: Son Devir Osmanlı Uleması, Cilt-4, İstanbul Büyükşehir Bld. yay. İst. 1996,s.207-209
- 6- Bu vesileyle, anılan belgeyi Başbakanlık Devlet Arşivi'nden sağlayarak yollayan Erol Mutlu'yu burada teşekkürle anmak isterim.
- 7- Bu kişi nezdindeki tüm girişimlerimize rağmen, arşivinde bulamadığı için tarafımıza kitapçığın bir kopyasını veremedi. Günün birinde sözkonusu kitapçığa ulaşacağımız yolundaki umudumuzu koruyoruz. Çünkü anılan yazar, doğrudan eseri görerek yararlanma olanağını bulmuş, ancak hangi arşivde gördüğünü bugün hatırlayamıyor.